
ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА УСТОЙЧИВО ИЗПОЛЗВАНЕ И СЪВРЕМЕННА ИЗЯВА НА КУЛТУРНИТЕ МАРШРУТИ В ИСТОРИЧЕСКИЯ ГРАД

Доника Георгиева¹

Ключови думи: културно наследство, културен маршрут, исторически град, устойчиво използване, съвременна изява

Научна област: архитектура

РЕЗЮМЕ

Включването на културните маршрути като част от нашето наследство осигурява тяхната защита. Но бидейки интегрална част от жизнената среда, те генерират предизвикателства, свързани с тяхните използване и изява. Проблемите, пред които се изправяме, произтичат от комплексния характер на този нов вид наследство – динамични системи, обвързващи ценности от различен тип и мащаб.

Настоящият доклад разглежда тази проблематика по отношение на културните маршрути в историческия град. Представени са понятията, свързани с устойчивото използване, съвременната изява и достъпността в контекста на темата. Изведени са принципи за провеждането на устойчивото използване и за съвременната изява на ценностните характеристики на културните маршрути в историческия град.

1. Въведение

В представите за културното наследство в началото на XXI век включваме все по-обхватни и комплексни ценности. Такива са и културните маршрути на различни териториални нива. Те се характеризират с три обвързани помежду си константни елемента: традиционни направления; културни и природни ценности, свързани с тези направления; функция и тема. Това, което определя и културните маршрути на най-ниско териториално ниво – в историческия град – като комплексни, е тяхната ценностна характеристика и същността им на динамична система, която синтезира ценности и взаимоотношения в историческия град, организирани около традиционно направление в града [1].

¹ Д. Георгиева, гл. ас. арх., докторант, катедра История и теория на архитектурата, Архитектурен факултет, УАСГ, donikag@gmail.com

Днес съществуват множество възможности за устойчиво използване и разнообразни средства за съвременна изява на наследството, но характерът на културния маршрут в историческия град изисква специфичен подход към тази проблематика. Предизвикателствата произтичат най-напред от по-широкия му териториален обхват и то в средата на едно историческо селище – само по себе си наситено с културни следи, чиято висока концентрация е предпоставка за объркване. Наред с това се проявява и динамичността на културния маршрут в историческия град, т.е. способността му да се променя и обогатява във времето и съответно в пространството. Темата е особено актуална и за България, тъй като с последните изменения в Закона за културното наследство [2] културният маршрут е включен като категория недвижима културна ценност. Предстои неговото адекватно интегриране в съвременната среда като неразделна част от процеса на опазването му.

2. Устойчиво използване, съвременна изява, достъпност

Идеите за устойчиво използване, съвременна изява и достъпност са широко разпространени днес и се употребяват в най-различни сфери. Все пак, когато говорим за културно наследство, често точният смисъл може да се тълкува по различни начини. В тази връзка се предлага изясняване на влаганото значение.

2.1. Устойчиво използване

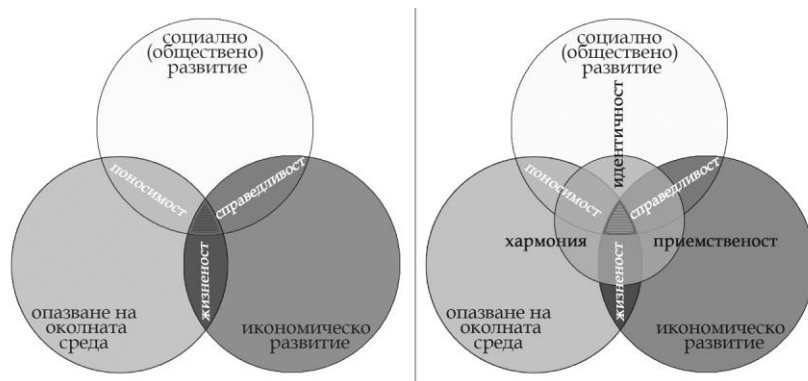
Най-цитираната и до днес дефиниция за устойчивост е тази от доклад на Комисията Брунтланд към ООН: „... *устойчивото развитие е развитие, което отговаря на нуждите на настоящето, без да излага на риск способността на бъдещите поколения да посрещат своите собствени нужди.*“ [6]. Въпреки че определението е критикувано като неясно, документът улавя два ключови въпроса, които стоят в основата на устойчивостта – **необходимостта от развитие** за осигуряване на днешните нужди и **необходимостта от ограничения**, за да не загубим безвъзвратно ресурсите на средата. Постепенно формираното през годините конвенционално схващане за устойчивост се базира на взаимозависимостта и взаимното допълване между т.нар. „три стълба на устойчивостта“: опазване на околната среда, социално развитие и икономическо развитие. В широко разпространения модел (фиг. 1а) припокриващите се зони между всеки два аспекта са дефинирани като постигане съответно на: *поносимост*; *справедливост*; и *жизненост*. Устойчивостта от своя страна се постига при взаимодействието и на трите аспекта и разглеждането им като система.

От гледна точка на културното наследство е важно да се отбележи, че още през 2001 г. в своята *Всеобща декларация за културното многообразие*, ЮНЕСКО развива идеята за четвърти културен аспект на устойчивостта. Дори се прокрадва тезата, че културата (в т. ч. и културното наследство) не трябва да се разглежда просто като допълнителен „стълб“ на устойчивостта, а като основно ядро, защото именно тя диктува формирането на средата, във връзка с разбиранията на дадено общество [4].

С интегрирането на културното наследство като четвърти ключов аспект, моделът на устойчивостта би могъл да се допълни (фиг. 1б) като припокриващите се зони с останалите три аспекта могат да се разглеждат като подчертаване на:

- **идентичността** (културно наследство – социално развитие) – т.е. културната индивидуалност на дадено общество, формираща се при взаимодействието на човека и създаваната от него среда;

- **приемствеността** (културно наследство – икономическо развитие) – т.е. непрестанната връзка между наследените ценности и различните за всяко място възможности, които те предлагат за развитие на разнообразни дейности за икономически разтеж;
- **хармонията** (културно наследство – опазване на околната среда) – т.е. взаимното разбирателство между човека и природата, съгласуваността на човешката дейност с природните дадености.

Фиг. 1. Устойчивост: (а) "трите стълба на устойчивостта" [3]; (б) мястото на културното наследство като четвърти "стълб"

На тази база, идеята за **устойчивост** се разкрива като система, интегрираща културното наследство, социалното (общественото) развитие, икономическото развитие и опазването на околната среда, чрез която се постигат поносимост, справедливост и жизненост и се подчертават идентичността, приемствеността и хармонията на заобикалящата ни среда.

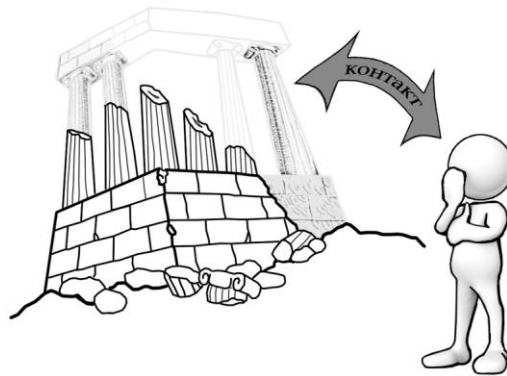
Устойчивото използване на културното наследство, от своя страна, е начин на третиране на културното наследство (свързан най-често с неговото функциониране) с цел социално и икономическо развитие, при опазване на околната среда и чрез който се подчертава ролята на това наследство за формирането на идентичността, приемствеността и хармонията на средата. За постигането на устойчивото използване на културното наследство се търси баланс между възможните стимули за определени действия, които то предлага, и неизбежните ограничители, осигуряващи опазването на ценностните му характеристики за бъдещите поколения.

2.2. Съвременна изява

Когато се използва думата „съвременно“, най-често се визира противопоставяне на „традиционно“, т.е. нещо независимо, ново и напредничаво, напълно различно от създаденото и поддържано от дълго време. Но днес, когато историческият процес се възприема като непрекъснат, съвременността по-скоро следва да се отъждествява с всичко, случващо се в нашето време. В този смисъл „съвременното“ е резултат от вековни натрупвания от знания и умения, пречупени през днешните разбирания на обществото и днешните технологични възможности.

Изявата свързваме с даване на външен израз на ценностните характеристики на наследството и с представянето на неговите смисъл и значение. Чрез проявлението на

качествата на културното наследство се дава възможност да се реализира неговият потенциал: от една страна да представя закодираното в себе си обществено познание, а от друга – да генерира печалба.

Фиг. 2. Съвременна изява на културното наследство

Съвременната изява на културното наследство представлява комплексен подход за проявлението на разнообразните ценностни характеристики на наследството в средата, интегриращ конвенционални (общоприети) и алтернативни средства, широкоустановени и нови технологии, директна и индиректна намеса в обекта на културното наследство и неговата среда и целящ интуитивен и лесен контакт между човека и наследството в контекста на настоящето (фиг. 2).

2.3. Достъпност

Често разбирането за достъпност се ограничава до осигуряване на физическа достъпност за лица с увреждания. Когато говорим за достъпност до културното наследство, обаче, това не е достатъчно. С поставянето на твърде силен акцент върху физическите увреждания се рискува да се пренебрегнат други видове човешки нужди, за които също следва да се търси подходящо решение. Днес все повече се утвърждава мнението, че културното наследство изисква и други видове достъпност: мисловна, познавателна, културна, визуална, икономическа и т.н. [5].

Фиг. 3. Достъпност културното наследство

Достъпността до културното наследство е осигуряването на възможност всеки – независимо от култура или възраст, езикова или професионална нагласа – сам да открие и преживее мястото, но преди всичко – да разбере наследството (фиг. 3). В този смисъл достъпността не се изчерпва само с физическата гледна точка (т.е. да влезем или да се доближим до наследството), а включва и аспекта на познанието (т.е. да получим знания, поднесени по разнообразни начини). И въпреки че всяко преживяване е по правило субективно, адекватният на конкретната културна ценност достъп е необходимо условие за осигуряване на еднакво силно усещане за всеки.

Важно е да се подчертае, че устойчивото използване, съвременната изява и свързаната с тях достъпност силно се преплитат и взаимно си влияят. Единствено интегрираното им действие би допринесло за „осигуряване на тяхното [на културните ценности – бел. авт.] съвременно използване“ (ЗКН, § 4, т. 19) и „улесняване тяхното [на културните ценности – бел. авт.] въприемане“ (ЗКН, чл. 163).

3. Принципи за устойчиво използване и съвременна изява на културен маршрут в историческия град

Културният маршрут в историческия град е носител на закодирани ценности, често запазени само под повърхността, които изискват специални знания и прозрение, за да бъдат видяни и осъзнати. Очертава се необходимостта от съобразяване с всички взаимнообвързани характеристики, произтичащи от структурата и съдържанието на този вид ценност [1]. Това налага извеждането на конкретни принципи, които да интегрират специфичните особености на културния маршрут в историческия град като основа при търсенето на подходящ инструмент за неговите използване и изява.

Цел на устойчивото използване и на съвременната изява на културния маршрут в историческия град е да гарантира баланса между опазването и развитието (обогатяването) на ценността. Този баланс е необходимо условие за съхраняването на качествата на системата „културен маршрут в историческия град“. Извеждат се три ключови принципа за подход.

3.1. Принцип 1 – гъвкавост

Намесата при използването и изявата на културния маршрут следва да отговори на изискванията на съвременното общество. Заедно с това е необходимо осигуряването на гъвкави възможности за промяна (изменяне, допълване и други) на интегрираните функции и интерпретационни елементи във времето.

Изследването на всеки един културен маршрут в историческия град разкрива множество обективни факти, но тяхното използване и изява зависят от съвременната трактовка на интерпретатора (специалиста-проектант) в съчетание с разбиранията на потребителя. В този смисъл, независимо от конкретната професионална нагласа за използване и изява, трябва да се търси достатъчно гъвкава намеса, която да осигури възможност за практически безкрайни на брой потенциални алтернативни интерпретации. Необходимо е да се даде възможност на всеки да пречупи предоставената под различни форми информация през своя мироглед и да направи свои логически връзки и заключения.

Прилагането на принципа „гъвкавост“ дава възможности за различни и разнообразни виждания, което практически стои в основата на разбиранията за културния маршрут в историческия град като динамична ценност. Тъй като ние,

хората, сме тези, които определяме какво е културно наследство, то пак ние имаме нужда да използваме потенциала му и усещаме необходимост за неговата съвременна изява и достъп до него. Така, чрез създаването на възможности за устойчиво използване на културния маршрут днес, допринасяме за развитието му като част от историческите процеси. А чрез нашата (на нашето време) интерпретация на културния маршрут, можем да повлияем върху бъдещото формиране на тази ценност.

Когато днес анализираме един културен маршрут в исторически град, е възможно някои елементи и взаимоотношения в неговата структура да останат неразчетени. Такива могат да бъдат например ценности, спомени и истории, принадлежали на чужди и неразбираеми за нас култури. Тези части са по-уязвими, когато говорим за тяхната изява и интерпретация. Това още веднъж очертава необходимостта, намесата при съвременната изява и достъпа да бъде осъществена по достатъчно гъвкав начин, който да съхрани всички разкази, които културният маршрут в исторически град може да ни разкаже, онези, които все още не е разкрил пред нас и дори онези, които днес не разбираме.

Принципът на гъвкавостта в най-висока степен гарантира качеството *жизненост* на културния маршрут в историческия град.

3.2. Принцип 2 – интегралност

Преплитането на двете системи – тази на историческия град и тази на културния маршрут в него – неизменно води и до необходимостта устойчивото използване на разглежданата ценност (като интегрална част от нейното опазване) да отговори адекватно и на действащите устройствени политики. В тази връзка водеща идея на този принцип е рационалното използване на допирните точки между двете системи. Тук в най-висока степен могат да се използват възможностите, които предлагат качествата *връзки с други културни системи и интеграционни стойности* на културния маршрут.

Принципът предполага интегрирането на дейности и прилагането на средства за изява, които да се базират на едно или повече от изброените взаимоотношения:

- материално – нематериално (съответно статична – динамична намеса);
- културни ценности – природни ценности (съответно директна атропогенна – индиректна намеса);
- стари – нови исторически пластове (съответно въвеждане на историческа логика в предлаганата намеса);
- културно наследство – образование/наука (съответно разнообразни възможности за използване на наследството като средство за обучение);
- система „Културно наследство“ – други подсистеми на жизнената среда – „Обитаване“, „Труд“, „Обществено обслужване“ и др. (съответно интегриране на специфични дейности във връзка с едно уникално използване в една или няколко от допирните сфери);
- културно наследство – туризъм (съответно атрактивна и достъпна намеса);
- опазване – развитие (съответно изява и обогатяване на ценността).

При използването и изявата на комплексна ценност като културния маршрут в историческия град, понякога не е възможно да се избегнат решения, които водят със себе си и някои негативни последици. Прилагането на принципа „интегралност“ следва да минимализира подобни случаи. Важно е, обаче, ако това е невъзможно, да се осигури възможност за представяне на алтернативите и да се обясни направеният избор и последователността от осъществените решения.

3.3. Принцип 3 – асоциативност

Следването на този принцип е пряко свързано подтекста, тематиката, функцията или предназначението на културния маршрут и съответно с търсените внушения по неговото протежение. Така, например, един маршрут, обвързан с религиозни вярвания изисква по-дискретни използване и изява, които предполагат индивидуално търсене и откриване на скрити духовни аспекти. Докато за теми, свързани с държавността или търговията биха могли да понесат по-ярко и категорично присъствие в средата.

Водеща роля при избора на начин за използване и средства за изява играе цялостното послание на културния маршрут в историческия град, както и преднамерено търсената асоциация. В този смисъл не всички елементи и взаимоотношения в структурата му е необходимо да бъдат еднакво достъпни. Това се отнася например до физически по-уязвими обекти или пък мистериозни места или нематериални послания. Пренасищането с хора или с информация може да доведе до обратен ефект – принижаване на качествата на културния маршрут, заличаване на ценностни елементи по неговото протежение и в крайна сметка до загуба на културната ценност. Затова в някои случаи, въз основа на добро познаване на културния маршрут в историческия град, е по-важно да се подчертаят избрани моменти, да се разкрият определени фрагменти, да се подаде ограничена информация.

Целта на всяка стъпка при използването и изявата е осъзнаване на ценността на културния маршрут в историческия град и нейното уникално значение за селището. За да бъде адекватна предлаганата намеса, трябва да сме наясно каква е преобладаващата публика, който е основният потребител. От една страна устойчивото използване и съвременната изява са важни и ползват жителите – т.е. дава им възможност да разберат смисъла и качествата на един от ресурсите на тяхния град. От друга страна дава алтернатива за включване на културния маршрут в историческия град като част от културния туризъм на селището – т.е. ползва посетителите.

Принципът на асоциативността в най-високо степен гарантира качествата *автентичност* и *дефиниране на теми* на културния маршрут в историческия град. Прилагането му логически предполага „изкуственото“ привнасяне на нови елементи към културния маршрут в историческия град. То е допустимо, когато сме разбрали напълно ключовите ценности/значението на ценността. Само тогава, новите елементи биха дали възможност, културният маршрут в историческия град да „произведе“ нови изживявания – например чрез игри, поеми, театър и други форми на интерпретация, чрез които ние формираме и преформираме местата на наследството днес.

Формулираните три принципа отговарят на комплексния характер на културната ценност и са основа за избора на начини за устойчиво използване и средства за съвременна изява на динамичната структура на системата „*културен маршрут в историческия град*“ и на нейните качества. Конкретното им прилагане очертава необходимостта от адекватен инструмент, който да осигури тяхното интегрално действие. Такава възможност дава разработката на специализиран план (за устойчиво използване и съвременна изява) на културен маршрут в историческия град, който да стъпи върху идентифицираната културна ценност и да осигури устройствения подход към нейното използване и изява. Основна цел на един такъв специализиран план е създаване на достатъчно гъвкава основа за устойчивото използване на качествата на системата и за съвременната изява на елементите и взаимоотношенията ѝ при осигуряване на възможности за продължаване на процесите на обмен за стимулиране на естествената динамичност на културния маршрут в историческия град.

Бел.: Статията се базира на част от научно изследване „Възможности за изява на специфични обекти на културното наследство в България”, финансирано от Центъра за научни изследвания и проектиране при Университета по архитектура, строителство и геодезия в рамките на проект, селектиран в конкурса за научноизследователски проекти на общо основание „Наука 2011”.

ЛИТЕРАТУРА

1. Георгиева Д., М. Велков. Идентификация на културни пейзажи и на културни маршрути в историческия град. Годишник на УАСГ, Международна научно-приложна конференция, УАСГ 2009, Свитък I, Архитектура, Том XLIV, София, 2010.
2. Закон за културното наследство. ДВ бр.19 от 13 март 2009. Последни изменения ДВ бр.54 от 15 юли 2011.
3. Adams, W.M. "The Future of Sustainability: Re-thinking Environment and Development in the Twenty-first Century." Report of the IUCN Meeting, January 2006.
4. Nurse, K., "Culture as the Fourth Pillar of Sustainable Development". Institute of International Relations, University of the West Indies, Trinidad and Tobago, 2006.
5. Sørmoen, Oddbjørn (ed). *Accessibility to Cultural Heritage. Nordic Perspectives*, TemaNord 2009: 572. Nordic Council of Ministers, Copenhagen, 2009.
6. United Nations. "Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future". General Assembly Resolution 42/187, 1987.

OPPORTUNITIES FOR SUSTAINABLE USE AND CONTEMPORARY EXPRESSION OF CULTURAL ROUTES IN THE HISTORIC TOWN

Donika Georgieva²

Keywords: *cultural heritage, cultural route, historic town, sustainable use, contemporary expression*

Research area: *architecture*

ABSTRACT

The inclusion of the cultural routes as a part of our heritage ensures their protection. But being an integral part of our living environment, they generate challenges associated with their use and expression. The problems we face emanate from the complex character of this new heritage type – dynamic systems binding together values of various type and scale.

The paper examines these issues in terms of cultural routes in the historic town. It presents the concepts related to the sustainable use, contemporary expression and accessibility in the context of the topic. In the paper are derived principles to conduct the sustainable use and contemporary expression expressions of the values of the cultural routes in historic towns.

² D. Georgieva, architect, assist. prof., PhD student, Dptm. History and Theory of Architecture, Faculty of Architecture, UACEG, donikag@gmail.com.